

CUMHURİYET DÖNEMİ SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM ÜZERİNDE TÜRK AYDINININ ETKİSİ (İSMAİL HAKKI TONGUÇ ÖRNEĞİ)

*Hacer ÇELİK**

ÖZET

Köy Enstitüleri, Cumhuriyet'in modernleşme ve eğitim politikalarının en özgün örneklerindedir. Cumhuriyet projesinin ve onun felsefesinin toplumla buluşması ve mesleki ve niteliksel anlamda eğitilmiş yurttaşlar yetiştirilmesi konusunda önemli katkıları olan Köy Enstitülerine ilişkin birçok inceleme ve değerlendirme yapılmıştır. Çoğunlukla kapatılması bir hata olarak görülen köy enstitülerine, ilgili dönemde birçok aydın, fikirleri ve projeleri ile katkıda bulunmuştur. Bu aydınlardan biri de, bu çalışmada incelediğimiz gibi İsmail Hakkı Tonguçtur.

***Anahtar Kelimeler:** İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri, Aydınlar, Sosyo-Kültürel Değişim.*

ABSTRACT

The Influence of Turkish Intellectuals on the Socio-Cultural Change of Republican Period (The Case of Ismail Hakki Tonguc)

Village Institutions is one of the most distinctive representative of modernization and education of the Republic of Turkey. There are many observations and assessments about the Village Institutions, which provided great contribution for educating the citizens qualitatively and quantitatively. They also helped the government meet the Republic's targets and philosophy together with

* *Uludağ Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.*

Turkey's people. Along this period many intellectuals contributed to the Village Institutions, whose abolishment was accepted as a mistake, by means of their opinions and projects. One of these intellectuals is İsmail Hakkı Tonguç, as is indicated in this study.

Key Words: *İsmail Hakkı Tonguç, Village Institutions, Intellectuals, Socio-Cultural Change.*

GİRİŐ

Köy enstitüleri Cumhuriyet tarihimizin belki de en özgün projelerinden biridir. Osmanlı döneminde baŐlayan batılılaşma çabalarının sadece askeri alanda sınırlı kalması toplumun geneline yayılamaması sonucunda gerileyen imparatorluğun küllerinden yeniden doğan Türkiye Cumhuriyeti modernleşmeyi ve geliŐmeyi toplumun ve devletin her alanına yaymayı temel ilke olarak benimsemiŐtir.

Eğitimin lke kalkınması için önemi ve modernleŐmenin toplumun her alanına yayılması gerektiğinin bilincinde olan yeni Türk devleti, 1940'lı yıllardan itibaren köy enstitüleri projesini hayata geçirmiŐtir. 1954 yılına kadar önemli faaliyetlerde bulunan ve ülke kalkınmasındaki etkileri hala yadsınamaz olan köy enstitülerinin kapatılması belki de ülke geleceği üzerinde önemli etkide bulunmuştur. Elbette ki bu etki olumsuzdur. 1950'li yıllarda çok partili yaşamın ve demokrasinin ilk dönemlerini yaşayan Türkiye'de herhangi bir alternatifi ya da herhangi toplumsal bir projesi olmadan kapatılan köy enstitüleri ne yazık ki dönemin dar, kısır ve popülist siyasal çekiŐmelerinin farklı gerekçelere dayandırılrsa da kurbanı olmuştur. Bu nedenle çalışmada köy enstitülerinin kuruluŐu, nitelikleri ve ülkeye katkıları değerlendirilerek, Türk modernleşmesi bağlamında Türk aydınlarının enstitülere bakışı ve İsmail Hakkı Tonguç rneği incelenecektir.

1. Türk Modernleşmesi Bağlamında Köy Enstitüleri

Gelişme ya da modernleşme kavramı çoğu zaman büyüme, teknolojik gelişme, sanayileşme kavramları ile aynı anlama gelecek Şekilde kullanılmaktadır. Oysa bu kavramlar iliŐkili olsalar bile aynı anlama gelmezler. Büyüme, sanayileşme vb. süreçler herhangi bir toplumsal formasyonda çok ileri düzeyde bulunabilir; ancak onların varlığı o toplumsal formasyondan geliŐmiŐ olduğu anlamını taŐımaz. Çünkü gelişme toplumsal yaşamın tüm alanlarında insanın düşünsel ve yaratıcı yetilerinin ve toplumsal yaşam içinde özgürleşme sürecinin gelişmesi olarak tanımlanabilir. İnsanın

ekonomik ve toplumsal olarak özgürleşmesi, bu özgürleşme sürecinin belirli bir yaşam standardının görece eşit olarak dağıtılması ile yakından ilgilidir.¹

Bu anlayıştan dolayı da Osmanlı aydınları ve devlet adamlarının özellikle kültürel alanda geleneksel kimliklerini, ahlak değerlerini korumak istedikleri, Batılaşmayı maddi hayat ve teknolojiyle sınırlı tutmaya çalıştıkları görülür. Cumhuriyet döneminde Batılılaşma anlayışında bu anlamda bir kopuş görülmektedir. Batılılaşmanın özellikle kültürel alanda da gerçekleşmesi istenmiş, ancak Batılılaşma adına yapılan yenilikler Batılı toplum gibi bir toplum olmaya götürememiştir. Bu bağlamda yeni Türkiye Cumhuriyeti ekonomiden siyasete, eğitimden sanat'a birçok alanda önemli devrimler yapmıştır. Bu devrimler günümüzde "tepeden inmecî" bir yaklaşımla ele alınsa da aslında tabana yönelik önemli politikalar da benimsenmiştir. İlgili yeniliklerin halka ya da topluma kök salması için dikkat çeken yöntemlerden biri de köy enstitüleridir.

Cumhuriyet aydınlanmasının eğitim alanındaki en özgün ve en çok ses getiren uygulamalarından biri olan köy enstitüleri, köy öğretmen ve öğretmenleriyle, köylerde eğitim, tarım, teknik ve sağlık görevlisi olarak çalışacakları yetiştirmek amacıyla kurulmuş eğitim kurumlarıdır. 17 Nisan 1940'da açılıp 1954 yılında kapatılmış olan bu önemli eğitim kurumları, bu geçen süre içerisinde, hem eğitim sisteminin gereksinmesi olan öğretmenleri yetiştirmiş hem de ülkemizin ulusal, çağdaş ve kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur.

"Kurtuluş savaşı sona erdiğinde eğitim alanında iç açıcı bir durum yoktur. Osmanlı döneminden 2345 ilkokul binası ve bu okullarda görevli 3061 öğretmen bulunmaktadır. 1926 yılına gelindiğinde ise ilkokul binası sayısı 4770'e, öğretmen sayısı ise 9062'ye yükselmiştir ama ilköğretim sorunu çözülememiştir. Özellikle köylerde ilkokul ve öğretmen ihtiyacı karşılanamamaktadır. 1933- 1934 yılında kent çocuklarının %75'i ilkokula gidebilirken, köy çocuklarının ancak %20'si bu olanaklardan yararlanabilmiştir."² Bir anlamda, köy Enstitüleri hareketi, elit eğitimden halkçı bir eğitime geçilmesinin denemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Amaç; ekonomik, toplumsal ve siyasi yönden çağdaş yaşamın eğitim aracılığıyla yaratılmasıydı. Entelektüeller yetiştirmek değil, "köylü gençleri köy kalkınmasının önderleri olarak" yetiştirmektir. Bu hareket Kemalizm ilkeleriyle yakından ilişkiliydi. Bu kurumlarda yetiştirilen öğretmen köye becerilerle donatılmış olarak dönmeli, köy kalkınmasına önderlik ve

¹ Ş. Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

² N. Menekşe, *Kapatılışlarının 50. Yılında Köy Enstitüleri Gerçeği*, İzmir: Aday Basım, 2005, s. 16.

kılavuzluk edebilmeliydi. Öğretmen köyde örnek tarım ve hayvancılık uygulaması yapmalı, kooperatif açabilmeli, demircilik, yapıcılık, dülgelik atölyeleri açıp sanatını köylüye öğretmeliydi. Kısaca, sınıfta sadece ABC'yi öğreten öğretmenleri değil, her konuda köylüye önderlik edebilecek öğretmenleri yetiştirmeyi amaçlayan Köy Enstitüleri, köy gençlerini iş içinde iş yaparak iş için eğitebilmek üzere kırsal alanda kurulmuşlardı. Çünkü köylerden güçlüklerle toplanmış pek çok öğrenci adayı okul diye getirildikleri yerlerde okul binaları yerine bir çadır kentle karşılaşınca hayal kırıklığına uğruyor ve bazıları köylerine geri kaçıyorlardı. Buna karşı kalan öğrenciler okuyacakları okul binalarını kendilerinin yapması gerektiğini anlamışlardır. Gerçekte öğrenciler usta ve öğretmenleriyle dershaneleri, yemekhaneleri, hamam ve yunakları, spor salonlarını, kitaplıkları ahır ve kümesleri yapmak için çalışmak zorunda kalmışlardır.³

Cumhuriyet kurulduğu zaman yurttan üçlü bir eğitim sistemi vardı: Bütünüyle din ekseninde olan mahalle mektepleri ve medreseler, Din eğitimi yanında klasik bilimsel eğitim uygulayan okullar: İdadiler, rüştiyeler, öğretmen okulları vb. Yabancı ve azınlık okulları Bu üçlü sistemde yatay geçişler yapılamadığı gibi neredeyse hepsi kent çocuklarını ilgilendiriyordu. Osmanlı yönetiminin son dönemlerinde Emrullah Efendi, İsmail Mahir Efendi gibi bazı yetkililer köyler için de bir şeyler yapılmasını istemişlerse de harekete geçirememişlerdir. Köy enstitüsünün amaçlarının saptanmasında, Türkiye'de o dönemdeki özellikle ilköğretim alanındaki gereksinimler, köylerin canlandırılmasında duyulan gereksinimler önemli rol oynamıştır. Türkiye'de sayıları 40.000'e yaklaşan köylerdeki okuma yazma sorun köylerin kalkındırılması sorununu, yeni Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerinin özellikle köylü yurttaşlar tarafından öğrenilip benimsenmesi sorununu çözmek için oluşturulan düşünceler ve çözüm yolları köy enstitüsünün felsefesini oluşturmaktadır.⁴

1940'da dünyanın büyük bir kısmı savaşa tutuşurken Türkiye'de eğitimde açılacak bir savaş için ilköğretim seferberliği hazırlıkları yapılıyordu. Türkiye'nin liderleri sulh yolu ile yapılacak böyle bir otuz yıl savaşının modern Türkiye'nin uygarlık ereklerine ulaştırmasını istiyorlardı. Köy Enstitüleri hareketi işte bu sulhçu savaşın ağırlık merkezi olmuştur.⁵

³ *Köy Enstitüsü Programları*, Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 2004, s.6

⁴ *Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar*, Ankara: Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 1997, s. 18

⁵ Menekşe, s.31.

2. Köy Enstitülerinin Nitelikleri

Dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935'teki IV. Kurultayı'nda, ilköğretimin yaygınlaştırılması amacıyla bir dizi karar alınmıştır. Bunlardan en önemlisi, askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapmış olan köy gençlerinin kısa bir eğitimden geçerek kendi köylerinde öğretmen olarak görevlendirilmesidir. İlk uygulama 1936'da başlamış ve 84 köylü genç Eskişehir'e bağlı Çifteler' de açılan bir kurstan sonra köy öğretmeni olarak görevlendirilmiştir.

Uygulamanın başarılı olması üzerine kursların sayısı arttırılmış, öğretmenlere toprak, tohumluk ve tarım araç-gereci de verilerek, buldukları bölgede tarımsal çalışmalara öncelik vermeleri sağlanmıştır. 1937 yılında konu daha kapsamlı bir biçimde ele alınarak Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın hazırlattığı bir program çerçevesinde Eskişehir Çifteler'de (1937), İzmir Kızıllıçullu'da (1937), Edirne Kepirtepe'de (1938) ve Kastamonu Gölköy'de (1939) deneme niteliğinde dört köy öğretmen okulu açılmıştır.⁶

Köy Enstitüleri (1937–1948)

Adı ve Bulunduğu İl Kuruluş Tarihi

1. Çifteler/ Eskişehir 1937
2. Kızıllıçullu/ İzmir 1937
3. Kepirtepe/ Kırklareli 1938
4. Gölköy/ Kastamonu 1939
5. Beşikdüzü/ Trabzon 1940
6. Cılavuz/ Kars 1940
7. Akçadağ/ Malatya 1940
8. Akpınar/ Samsun 1940
9. Düziçi/ Adana 1940
10. Gönen/ Isparta 1940
11. Pazarören/ Kayseri 1940
12. Savaştepe/ Balıkesir 1940
13. Aksu/ Antalya 1940
14. Arifiye/ Kocaeli 1940
15. Hasanoğlan/ Ankara 1941
16. Pamukpınar/ Sivas 1941

⁶ Menekşe, a.g.e.,s.31-34.

17. İvriz/Konya 1941
18. Pulur/ Erzurum 1942
19. Ortaklar/ Aydın 1944
20. Dicle/ Diyarbakır 1944
21. Ernis/ Van 1948

“Köy enstitülerinden 1951- 1952 öğretim yılı sonuna kadar 1.398 kadın, 15.943 erkek olmak üzere 17.341 öğretmen on üç yıllık süre içerisinde bu kurumlardan yetişmiştir.”⁷ Daha sonra da kendi öğretmen ve yönetici kadrolarını oluşturmak üzere Hasanoğlan Köy Enstitüsü bünyesinde üç yıllık Yüksek Köy Enstitüsü açılmıştır. Yüksek Köy Enstitüsü’nde köy enstitülerinde uygulanmış olan yöntemler daha geliştirilmiş olarak uygulanmıştır. Köye yönelik bir araştırma enstitüsü olması da amaçlanan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü’nde Türkiye’nin en seçkin eğitimcileri, üniversite öğretim üyeleri ve devlet yöneticileri görev almıştır. Derslerin bir bölümü, Ankara’da bazı yükseköğretim ve fakültelerde görülürken, bazı ilgili dersler ise devlet kuruluşlarında yapılmıştır.

Yetiştirilen yeni tip köy öğretmenleri zirai bilgilere sahip, genel bilgileri ile mesleki seviyeleri üstün ve her yönüyle köye yararlı insanlar olarak mezun oluyordu. Bu yetilere sahip öğretmenleri ve bunların yanı sıra köye gerekli diğer iş unsurlarını yetiştirmeye hazırlanırken köylerin genel durumlarını, sağlık ve ekonomik şartlarını, içinde buldukları doğanın koşullarını, halkını, meşgul oldukları işleri ve bu işleri yapmak için kullandıkları tekniği göz önünde bulunduruluyordu.

3. Cumhuriyet Aydınları ve Köy Enstitüleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında aydınlar arası fikir ayrılıklarının temel nedeni yeni Cumhuriyetin gideceği yön ve bu süreçte kullanılacak yoldur. Kimi aydın, gelişme ve modernleşmeyi salt Batılı bir modelde bulurken bazıları ülkenin bu denli köklü bir değişime hazır olmadığı ve geleneksel eğitim çizgisi ya da Doğulu yapının aşamalı olarak uygulanması konusunu savunuyordu. Tonguç gibi bazı aydınlar ise, gelişimin eğitimden ve eğitiminde ülkenin kendi gerçekleri ve dinamikleri ile uyumlu olarak Batılı bir sistemle uyumlaştırılarak sürdürülmesini düşünüyordu.

Bazı aydınlar ise aydının köylüye öğreteceği şeylerden çok, aydının köylüden öğreneceği şeyler olduğunu görmeye başladılar. Pek az aydın, ve

⁷ Ş. Gedikoğlu, *Niçin Eğitim Kurulları ve Köy Enstitüleri*, Ankara: İdeal Matbaası, 1970, s.231.

bunlar arasında bilhassa İsmail Hakkı Tonguç, köy toplumunun özünde Cumhuriyet prensipleriyle ve modern hayatla müşterek tarafları olduğunu, hatta romantiklerin köyü değiştirecekleri sanısına karşı köyün şehir aydınlarını değiştirme kudretinde olduğunu düşünmeye başladılar.⁸

1935'te İlköğretim Genel Müdürü olan Tonguç'un köycülük anlayışının ne "olmadığını" değerlendirenlere göre bu görüş; "kaynağı Anadolu olan ve milliyetçilik görüşüyle kaynaşan diğer köycülük anlayışlarından" ayrılır. Bu görüşler, Tonguç'un anlayışının aksine "realiteden uzak, köy meselelerini ve eğitimini teorik planda ele alan" anlayışlardır. Tonguç çalışmalarında; "köylülerin hayatlarına katılmak, yüzlerce köylü görmek, köy için çalışan yaratıcı, güçlü öğelerin peşinden koşmak; güzel, mutlu, şen, çağdaş köy idealine kavuşabilmek, köyde eğitim için köylülerin yaşamına biçim veren olayları değerlendirebilmek, eylem haline getirilemeyen bir fikre köylülerin asla yanaşmadıklarını unutmamak, eğitimi iş içinde düşünmek, bu anlamda el ile yapılan işleri önemsemek, el üzerine düşünmek, ümmet devrinden alınan anlayışı bugünkü hayata uyarlamak, yurdu modern teknikle işlemek" gibi noktaları dile getirir. Tonguç için köy eğitimi; "güçlü insanların özverilice çalışmaları, köy sorunlarının devletin siyasasında geniş bir yer alması ve köylülerin yurtlarını bütünlüğü ve özellikleriyle bilmesi ve tanınması meselesidir".⁹

4. İsmail Hakkı Tonguç ve Köy Enstitülerinde Oluşturulan Sisteme Bakışı ve Katkısı

Köy enstitülerinin ülkemizin eğitim tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Bu eğitim anlayışının hayata geçmesinde Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün dünya görüşü belirleyici olmuştur. Eğer onlar başka görüşlere sahip olsaydılar, bugün bu konudan bahsedilemezdi. 1930'lu yıllarda ülke nüfusunun % 80'i köylerde yaşıyor tarım ve hayvancılıkla geçiniyordu. Ayrıca yerleşim yerleri dağınıktı ve bu yerlerin çoğunun nüfusu 400 kişiden azdı. Halkın büyük çoğunluğu ilköğretimden dahi yoksundu. Bununla birlikte mevcut öğretmenler hem nitelik olarak, hem de sayıca yetersizdi. Ülkemizin üretimi tarıma dayalıydı ve bu üretimi artıracak eğitimli insan yoktu.

İsmail Hakkı Tonguç, fikir ve eylemleriyle kurduğu enstitülerde bu olumsuz koşulların değişmesi için köyün şartlarına uyacak yeni tip

⁸ F. Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İstanbul: İmece Yayınları, 1962.

⁹ Kirby, s.34-36; Abdullah Özkucur, "Köy Enstitülerinde İş Eğitimi ve Demokratik Eğitim", *Köy Enstitüleri Amaçlar İlkeler- Uygulamalar*, (Yay Haz: Mustafa Aydoğan), Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 1997, s. 776.

öğretmenler yetiştiriyordu. Yeni tip köy öğretmenleri zirai bilgilere sahip, genel bilgileri ile mesleki seviyeleri üstün ve her yönüyle köye yararlı insanlar olarak mezun oluyordu. Bu yetilere sahip öğretmenleri ve bunların yanı sıra köye gerekli diğer iş unsurlarını yetiştirmeye hazırlanırken köylerin genel durumlarını, sağlık ve ekonomik şartlarını, içinde buldukları doğanın koşullarını, halkını, meşgul oldukları işleri ve bu işleri yapmak için kullandıkları tekniği göz önünde bulunduruluyordu.

En genel ifade ile köy enstitülerinde özgürlüğe, yaratıcılığa olanak tanınmıştı. Yönetici, öğretmen ve öğrencilerin güler yüzlü bir sıklıkla içinde yan yana, el ele çalışmaları, birlikte eğlenip gülmeleri, eğitimimize yeni bir boyut, demokrat bir yaşama biçimi getirmişti. Öğrencilerin yetki ve sorumlulukları paylaştığı, etkin olarak yönetime katıldığı, eylem özgürlüğünün olduğu, büyük küçük demeden, eleştiri ve özeleştirisinin de yeri olduğu bir eğitim ortamı yaratılmıştı.

Enstitülerinde verilen eğitim çağın koşullarına göre yapılandırılmış, ezbercilikten kurtulmuş, laik bir eğitimdi. Öğrencinin daha etkin olduğu, yaratıcılığını ortaya çıkardığı, tarım ve teknik derslerin yapıldığı, üretime yönelik iş eğitimi anlayışı getiriliyordu. Bu eğitim anlayışıyla çocuklar geleceğin sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarına hazırlıklı olarak yetiştiriliyordu. Bununla birlikte, öğrencilerin birer meslek sahibi olması; üretimin artması, bunun sonunda da halkın siyasal ve sosyal olarak toplumdaki etkin yerini almasıydı. Yalnızca okuma yazma sorunu değildi. Ülkemizde, köy enstitüleri kuruluncaya kadar eğitim eski anlayışla sürdürülüyordu. Bu eğitim anlayışıyla insanlar yetiştirilemezdi. Eski anlayışa göre, eğitim demek iş'ten, iş yapmaktan kurtulmak demektir. Okullu için, okumuş için, iş olarak, kendi işini görmek bile adeta bir onursuzluktu.¹⁰ Dolayısıyla, elini kâtiplikten başka işe sürmeyen Osmanlı okumuşluğuna alışkın kafalar amelelik olarak gördüler üretici eğitimi. Kimi ilerici geçinenler de ayak işleri olarak nitelediler. Bunu değiştirmek gerekiyordu. Yani, bilgiyi elle tutulur hale getirip bunu da üretime yansıtarak, hem öğrenimi kolaylaştırmak hem de üretimi arttırmaktı. Bu anlayışın en iyi uygulaması, 1940'lı yıllarda köy enstitülerinde görülmektedir. Orada iş kavramı, genel kültürün bir parçası olarak ele alınıyor ve kültürü yükseltmenin, bilimi, teknolojiyi, el becerisini ve sanatı geliştirmekle olabileceği görüşü savunuluyordu.¹¹

Tonguç iş eğitimi ilkesini şöyle açıklıyordu: “Eğitim toplum hayatından kopuk olursa, yani hayatın kendisi değil de bazı pedagogların

¹⁰ P. Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2004, s. 170.

¹¹ P. Türkoğlu, “50.Yılında Köy Enstitüleri”, *abece*, 52, (1990), s. 29.

ileri sürdüğü gibi, hayata hazırlık olarak programlanırsa, günün birinde kendi yaşamsal durumunu anlamaktan aciz kalabilir[di.] Hayatın kendisi ise en başta ‘iş’ demektir.”¹² Bu anlamda amaç, çocuğun sosyal yaşamda ve toplumsal yaşamda etkin bir fert durumuna getirilmesidir. Böyle yapılsa çocuk özgür düşünceli olur ve yaratıcılığını kullanarak yapılan işten ürün elde edebilirdi. Çünkü köy enstitülerinde bir iş, bir uğraş üretimle sonuçlanmadıkça, meşguliyetten başka bir anlam taşımazdı. Uygulanamayan, işe dönüşmeyen bir bilgi geçerli değildi.¹³

Onun istediği, çağın koşullarına göre yapılandırılmış, ezbercilikten kurtulmuş, laik bir eğitimdi. Çocukları geleceğin sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarına hazırlıklı olarak yetiştirmekti. Bu nedenle öğrencinin daha etkin olduğu, yaratıcılığını ortaya çıkardığı, tarım ve teknik derslerin yapıldığı, üretime yönelik iş eğitimi anlayışı getiriliyordu. Çünkü sorun yalnızca okuma yazma sorunu değildi, halkın birer meslek sahibi olması; böylece üretimin artması, halkın siyasal ve sosyal olarak uyanmasıydı.

Tonguç’a göre yapılacak şey, ekonomik yönden, üretim yönünden ülkenin gerçeklerine bakarak, herkese iş ve meslek kazandıracak, yaratıcı gücü geliştirici, etkin bir eğitim programı hazırlamaktı. Bu nitelikte bir ulusal eğitim programının bir ayağı iş’e dayanmak zorundaydı. O da, iş eğitimi görüşünün sosyal ve psikolojik temelini, köy çocuklarının önceden işle tanışık ve barışık olan yaşam biçimlerine dayandırılıyordu. Saptamalarını eğitim biliminin ışığında yoğurup biçimlendirerek, çağcılaştırarak, kurmakta olduğu çok yönlü eğitimi, enstitülerin temelinde sağlam bir ilke olarak yerleştiriyordu.¹⁴

4.1. Demokratik Eğitim İlkesi

Köy enstitüleri Türkiye’de demokrasinin gelişimine katkıda bulunabilecek birer eğitim ortamlarıydılar. Bu ortamın kendisine özgü bazı ilkeleri vardı. Bu ilkelerin, eğitim yöntemlerimizde uygulaması yoktu. Bu ilkelerden biri tartışma ilkesiydi. Özellikle kültür derslerinde ‘tartışma’ esas alınıyordu. Öğrenciler işlenecek konular üzerinde, konuya yeni yaklaşımlar getiriyorlardı. Ayrıca, cumartesileri ya da çarşamba günleri öğleden sonra okul genel kurul olarak toplanıyordu. O toplantıda okulun haftalık işleyişi konuşuluyor, olumlu olumsuz yönleri üzerinde duruluyordu. Konuşmalar, tam bir demokrasi ve özgürlük havası içinde yapılıyordu. Diğer bir ilke eleştirel düşünce ise, öğrenciler öğretmenin verdiği bilgileri, ders

¹² Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, s.171-172.

¹³ Özkucur, s. 75.

¹⁴ Türkoğlu, s. 171, 172.

kitaplarında yazılanları da eleştiriyorlardı. Onları tabu olarak görmüyorlardı. Özgürce yorumlara giriyorlardı. Bir başka ilke ise, öğretimi öğrenciye göre sürekli kılma ilkesiydi. Bu ilke ‘doğuştan ölüme değin öğrenim’in zorunlu bir gereği idi.¹⁵

Görüldüğü gibi, sistemin kurucusu Tonguç’un Türkiye’nin gerçeklerine, gereksinmelerine koyduğu yerinde tanı ile toplumumuzun kültür ve eğitim birikimlerinin sağlıklı ipuçlarını ve çağdaş eğitimin verilerini bir araya getirerek ulaştığı bir sentez, bir yeniden yaratmaydı.¹⁶

4.2. Teknik Eğitim

Bilimsel eğitimin yapıldığı tülkelerde ekonomik ve sosyal yapının hızla değiştiği bilinmektedir. Bilimsel eğitimin sonunda gelişen teknoloji kullanıldığında, halkın ekonomik gücüyle birlikte bilinci ve kültürü artacaktır. Ayrıca insanların teknik eğitimle birer meslek sahibi olmaları da mümkündür. Bu bakımdan her koşulda, çağdaş teknolojiye sahip olmak için bu yönde eğitimin verilmesi zorunludur. Bu zorunluluğu gören Tonguç, büyük ölçüde tarım toplumu olan halkın bu gerçek karşısındaki gereksinimini eğitimin temelinde yerleştirerek, bu alanın çağdaş kültürünü, alışkanlıklarını, teknolojisini halka eğitim yoluyla ulaştırıyordu.

Enstitülerin temel özelliklerinden biri olarak bildirilen iş içinde üretime dayalı iş eğitimi ve eğitim yoluyla köylerin canlanması temelindeki çalışmalar konusunda Tonguç’un, Batı kaynaklı arayışlardan etkilendiği belirtilmektedir. Özellikle “eğitimde yeni arayışların odak noktalarından olan deney okulları, daha çok Almanya’daki arayışlar; halk eğitimi, ulusal eğitim, iş eğitimi, üretim okulu, kırsal okul, köy öğretmeni, köy çocuğu gibi çeşitlenen konuların Türkiye’de uygulanabilirliği” üzerine çalıştığı ifade edilir. Batı’da gelişen sanayileşme sürecinde “iş pedagojisi kuramcıları olarak kabul edilen Pestolazzi, Kerschensteiner ve Frobel gibi eğitim düşünürlerinin etkisi” dile getirilir. Eğitim çalışmaları için o dönemde Türkiye’de bulunmuş olan Dewey ve onun deney okulları üzerine çalışmaları da anılır.¹⁷

Bugün uygarlığa giden yolun teknikten, teknolojiden geçtiği bilinmektedir. Bunların bilincinde olan Tonguç’a göre, teknik; eğitimin temel konuları arasına girmeliydi. Hem bireyin nitelikli gelişmesi, hem de ekonominin insan gücü gereksinimi nedeniyle eğitim buna zorunluydu.

¹⁵ Türkoğlu, s. 30–31

¹⁶ Türkoğlu, s. 30.

¹⁷ N. Menekşe, *Kapatılışlarının 50. Yılında Köy Enstitüleri Gerçeği*, Aday Basım, İzmir, 2005, s.56–58.

Ayrıca o, içinde bulunduğu zamanın koşullarına ve bunun gereklerine dikkati çekiyor ve bunun kaçınılmaz olduğunu şöyle belirtiyordu: “Halkın ekonomik ve sosyal yaşam yönünden yüzyılın koşullarına ve gereklerine göre yetiştirilmesi deyince, makine ve motor devrinde olduğumuzu, ancak bu devrin insanı olduğumuz ölçüde var olacağımızı akıldan çıkarmamalıyız. Hayat için bireylerin teknik alışkanlık kazanması zorunludur. Bu nedenle, motor ve makineyi köy okullarının ilk oyuncuğu yapmaktan başlayarak... Köy Enstitülerinde teknik eğitimin esaslarını kökleştirmek gerekir [.]”¹⁸

Tonguç, teknolojinin öneminin her geçen gün arttığını görüyordu ve bunu köy enstitülerinde yaygınlaştırmak istiyordu. Bunun içinde yapılması gereken teknik eğitim verilmesiydi. Ona göre, “... Motor ve makine kullanmayı köy okulunun oyuncuğu yapmaktan başlayarak, Köy Enstitülerinde teknik eğitimin ilkelerini kökleştirmek gerekir[di.]”¹⁹

4.3. Kırsal Eğitim

Kırsal kesimin eğitimi, Tonguç’un eğitim anlayışının belki de en önemli yönüydü. 1930’lu yıllara bakıldığında, köylerin ekonomik ve kültürel bakımdan kendi içine kapalı olmaları, taşıt ve haberleşme olanaklarının yetersizliği, teknik, ticaret ve tarım işlerinde eski yöntemlerin kullanılması gibi sorunlar görülmekteydi. Ayrıca, ekilebilir toprakların önemli bir kesimi henüz tarıma açılmamıştı. Bu bakımdan, hem o günkü ülke ve dünya şartları hem de kendi kökeni, kırsal kesime yönelik düşüncelerini ön plana çıkarmayı gerektiriyordu. Kendi kökeni, köyün içinde bulunduğu duruma göre, neler yapılması gerektiğini bilmesinde kolaylık sağlıyordu.

Kırsal kesimin içinde bulunduğu bu durumun, rakamlarla ifadesi şöyleydi; 1935 yılı istatistiklerine göre, nüfus 16 milyon idi; bu nüfusun 14 milyonu yani % 82’si köylerde yaşıyordu. Ne var ki, köyde yaşayan bu nüfusun okur-yazar oranı, erkeklerde % 17, kadınlarda % 4,2, ortalama % 10,5 idi. Kimi bölgelerde bu oran % 1’e kadar düşüyordu.²⁰

Görüldüğü gibi, Türkiye yarı feodal bir tarım ülkesi görünümündeydi. Böyle geri üretim biçiminin sürüp gitmesi, devrimlerin yaygınlaşp kökleşmesini engelliyordu. Sonuçta, siyasal bağımsızlık kazanılmıştı, ama bu durum değişmedikçe ayakta kalmamız olanaksızdı.

¹⁸ P. Türkoğlu, “Nasıl Bir Eğitim”, *Çeşitli Yönleriyle Tonguç*, (Yay. Haz: Mustafa Aydoğan), Ankara: Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 1999, s. 153, 154.

¹⁹ Ş. Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık, Ankara 1971, s. 121.

²⁰ E. Önen, “Bir Toplumsal Olgu Olarak Köy Enstitüleri” *abece*, 51, (1990), s. 28.

Yeni bir Kurtuluş Savaşı anlayışıyla tüm halk kaynağını harekete geçirmek gerekiyordu.²¹

Tonguç, kırsal yerleşim birimlerini gezerek köyleri ve köylüleri yerinde tanımaya çalıştığı gözlemlerini yayımladı. Tonguç köy sorunları ile ilgili olarak, Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy adlı yapıtında şunları ifade ediyordu:

“Köy sorunu bazılarının sandıkları gibi, mihaniki bir surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde, köyün içten canlandırılmasıdır. Köylü insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet, yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar etmesin. Köyün sakinlerine köle ve uşak muamelesi yapmasın. Köylüler, şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Köy sorunu, köyde eğitim sorunları da içinde olmak üzere bu demektir.”²²

Tonguç, soruna sadece kalkınma olarak bakmıyor, daha ilerisi olan, bilinçlendirmeden bahsediyordu. Bu düşüncesini 1935’te arkadaşı Ferit Oğuz Bayır’a yazdığı bir mektupta şöyle ifade ediyordu:

“Kardeşim Ferit. Yapmacık aydınlarla köye giremeyiz. Onun için köyü harekete getirebilecek, içinden eleman bulmak lazımdır. Amaç: Üretimi arttırmak, teknikleştirmek, olabildiğince rasyonalize etmek. Dağınık, perişan, bitkin köyü hareketlendirmek, canlandırmaktır. İş çok ağır; Öyle safhaları var ki, onları hallederken öyle kayalara tesadüf ediliyor ki granitleri tuz buz etmek... Ama bu atılımı besleyici hava yok. Köyler dağınık ve küçük. İş düzenleyip yürütmeye gelince, bugünkü teşkilatın hiçbiri bu gerçeğe göre kurulmamış. Ya uyuşuk, durup kalınacak, ya yepyeni bir anlayışla dinamizme... geçilecek. [Bu nedenle]gerçek köyü tanımak, ona göre eğitim biçimleri bulmak, bunları uygulayacak yeni insan tipi yaratmak... İdealizmle realizmden bir hamur yapmak. Bu uğurda canını verecek eğitmen ve öğretmenler yetiştirmek zorunlu... Eğitimde, yolun bize göresini geliştirmek... Birlikte çalışacak adamları bulmak... Aradığımız adamları, hatta kurslarda yoğurmak suretiyle elde edebileceğiz. Henüz hamur yoğurma[maktayız.]”²³

Böylece Tonguç, hem köydeki insanların sıkıntılarını gidermeyi, hem de onları çağın koşullarına göre birer meslek sahibi yapmayı düşünüyordu. Ayrıca, yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin değerlerini ve bu değerlerin anlamlarını ülkeye yaymak için yeni insanlar yetiştirilmesine

²¹ Önen, s.29.

²² A. Arayıcı, “Tonguç ve Eğitimbilim”, *Çeşitli Yönleriyle Tonguç*, (Yay. Haz: Mustafa Aydoğan), Ankara. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 1999, s. 194.

²³ M. Başaran, *Özgürleşme Eylemi; Köy Enstitüleri*, İstanbul 1990, s.112–113.

önem veriyordu. Tonguç, bunları yapacak yeni bir eğitim yöntemi düşünüyor ve bu yöntemin aslında halkın yaşadığı günlük yaşamda var olduğunu, köylünün yabancı olmadığını belirtiyordu. Ona göre düşünsel etkinlik, zihinsel etkinlik ve el etkinliği birleştirilmelidir. Bu bakımdan, köylüye yararlı olacak öğretmen tipinin tarifini yaparken, aslında gelecekte verilecek eğitimi açıklamış oluyordu. Ona göre, yetiştirilecek öğretmenin halkla işbirliği içinde olması; hem kültürel bakımdan, hem üretim bakımından ve hem de Cumhuriyet'in değerleri bakımından önemliydi.

SONUÇ

Köy enstitülerinin kapatılması Cumhuriyet tarihinin en büyük politik hatalarından biridir. Köy enstitüleri Cumhuriyet tarihinin önemli toplum mühendisliği projelerinden biridir. Amaç köy toplumundan oluşan Türk toplumunu kendi bölgesinde yetiştirmek ve üretici insan tipi oluşturmaktır. Cumhuriyet kurulduktan sonra, eğitim sorununu çözmek için birtakım çalışmalar yapılmıştı. Bu çalışmaları yapanlardan biri de İsmail Hakkı Tonguç'du. Tonguç için sorun köy sorunu değil, Türkiye sorunu. Türkiye'nin sosyal yapısına, nüfus dağılımına göre işe oradan başlamak gerekiyordu. Zaten kendisinden evvel Cumhuriyeti kurmuş olanlar, halkın çağdaş eğitim almasını istiyorlardı. Bununla, hem çağdaş uygarlığa ulaşılacak ve hem de Cumhuriyet'in temelleri sağlam olarak atılacaktı. Köylünün eğitilmesi böyle bir zorunluluktan geliyordu. Türkiye'nin koşullarının getirdiği bir zorunluluktan. Ayrıca kendisinin köylü olması, köyden gelmesi, köy yaşamının zorluklarını çok iyi bilmesi de köye yönelmenin bir başka nedeniydi.

Tonguç'un fikir ve eylemleriyle kuruluşunda en önemli rollerden birini oynadığı köy enstitülerinde özgürlüğe, yaratıcılığa olanak tanınmıştı. Yönetici, öğretmen ve öğrencilerin güler yüzlü bir sıklıkta içinde yan yana, el ele çalışmaları, birlikte eğlenip gülmeleri, eğitimimize yeni bir boyut, demokrat bir yaşama biçimi getirmişti. Öğrencilerin yetki ve sorumlulukları paylaştığı, etkin olarak yönetime katıldığı, eylem özgürlüğünün olduğu, büyük küçük demeden, eleştiri ve özeleştirisinin de yeri olduğu bir eğitim ortamı yaratılmıştı. Pratik ve teori yan yana ve iç içe birbirini tamamlardı. Bu noktada köylerin civarında kurulurlardı. Zaman zaman pratik teorinin önüne geçirdi çünkü eğitim felsefesinin temelinde eğitimin işe dayalı ve üretici olması fikri vardı. Bu eğitimin sağlanması için üç ana grupta sınıflanmıştı: Bunlar kültür, tarım, teknik ders ve çalışmalarıydı. Öğrenciler köy enstitülerine gönderilmeden önce bu üç ana gruptaki derslerden eğitim alırlar ve daha sonra köylere enstitülerde öğretmen olarak görevlendirilirlerdi. Bu öğretmenler bir taraftan öğretmenlik yapar bir taraftan da edindikleri teknik becerilerle çevrelerine örnek

olurlardı. Köy enstitülerinde eğitim karmaydı kız ve erkekler bir arada eğitim alırlardı. Köy enstitülerinin kütüphanelerinde dünya klasiklerinin çevirileri ve köy enstitüsü dergileri bulunurdu. Köy enstitülerinde yetişen çocuklar Cumhuriyetçi, ulusçu ve Atatürk ilkelerini benimseyen bir anlayışa sahip oldular. Kendilerine yeten ve çevrelerine katkıda bulunan insanlar halini aldılar.

KAYNAKÇA

- ARAYICI, Ali, "Tonguç ve Eğitimbilim", *Çeşitli Yönleriyle Tonguç*, (Yay. Haz: Mustafa Aydoğan), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1999
- BAŞARAN, Mehmet, *Özgürleşme Eylemi*; Köy Enstitüleri, İstanbul 1990.
- GEDİKLİOĞLU, Şevket, *Nişin Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri*, İdeal Matbaası, Ankara, 1970.
- GEDİKLİOĞLU, Şevket, *Evreleri, Getirdikler ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık, Ankara 1971.
- KIRBY F., *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece Yay, İstanbul, 1962.
- Köy Enstitüsü Programları*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 2004
- Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar*, Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1997
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yay, İstanbul, 1995.
- MENEKŞE N., *Kapatılışlarının 50. Yılında Köy Enstitüleri Gerçeği*, İzmir: Aday Basım, 2005.
- ÖNEN, Engin, "Bir Toplumsal Olgu Olarak Köy Enstitüleri" *abece*, 51, (1990).
- ÖZKUÇUR, Abdullah, "Köy Enstitülerinde İş Eğitimi ve Demokratik Eğitim", *Köy Enstitüleri Amaçlar İlkeler- Uygulamalar*, (Yay Haz: Mustafa Aydoğan), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1997
- TÜRKOĞLU, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2004.
- TÜRKOĞLU, Pakize, "50.Yılında Köy Enstitüleri", *abece*, 52, (1990).
- TÜRKOĞLU, Pakize, "Nasıl Bir Eğitim", *Çeşitli Yönleriyle Tonguç*, (Yay. Haz: Mustafa Aydoğan), Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1999.